

VLADIMÍR ŠŤASTNÝ – ZAPOMENUTÝ AUTOR „VELEHRADSKÉ HYMNY“ A DALŠÍCH DUCHOVNÍCH PÍSNÍ

Jiří Plocek

V roce 2014 jsme s mým otcem Karlem Plockem uspořádali na jižním svahu nejvyššího kopce Vysočiny Javořice, tedy symbolicky na „západní hranici říše cyrilometodějské“, první setkání u nově postaveného památníku moravským patronům, svatým Cyrilovi a Metodějovi. Pozvali jsme tam zpěváky ze Slováckého krúžku z Brna jako zástupce moravské folklorní tradice. Otec měl přání, aby zazpívali dvě tzv. velehradské písně – *Ejhle, oltář* a *Bože, cos ráčil*. „To není problém, ty známe,“ řekl nám tehdy vedoucí improvizovaného sboru. Zaujalo mne, že zpěváci folklorního souboru znají tyto duchovní písně.

Text druhé z nich napsal básník Vladimír Šťastný (1841–1910), který byl žákem a obdivovatelem profesora Františka Sušila v brněnském bohosloveckém alumnátu a posléze prvním profesorem náboženství na prvním českém či správně „C. k. slovanském“ gymnáziu v Brně, zřízeném v roce 1867. Nápěv písně je původně polský, originál se jmenuje *Bože, coś Polske*. Českou verzi *Bože, cos ráčil* lze najít v aktuálním jednotném kancionálu pod číslem 828.¹

Zakázaná, ale znějící

Píseň *Bože, cos ráčil* zněla na proslulé Národní pouti na Velehradě v roce 1985,² kde se shromáždilo na nedělní mši svatou odhadem kolem 200 tisíc poutníků (Hamšíková 2003).

1. *Kancionál, společný zpěvník českých a moravských diecézí* (obvykle označovaný jako jednotný kancionál) je katolický kancionál vydaný po druhém vatikánském koncilu pro českou a moravskou církevní provincii. Pro potřeby tohoto textu bylo použito vydání pro arcidiecézi olomouckou a diecézi ostravsko-opavskou z roku 2013 (Praha: Katolický týdeník s.r.o.). Píseň je zde na s. 621.

Za celou historii komunistického režimu v Československu to byla jedna z největších akcí požadujících náboženskou svobodu a vyjadřujících odpor k tehdejšímu politickému systému. Věřící zpívali „velehradskou hymnu“, jak je píseň *Bože, cos ráčil* nazývána, včetně poslední sedmé sloky, která byla komunistickou cenzurou zakázána a z kancionálu po roce 1948 vypuštěna:

*I když se pyšná nevěra kol rozmáhá
a peklo seje koukol nových zmatků,
nebudem dbáti odvěkého vraha,
nedáme sobě bráti věčných statků.
Věře vždy věrní budou Moravané:
Dědictví otců zachovej nám, Pane!*

Přiznám se, že když jsem v roce 2018 navštívil velehradskou pouť, která se dnes koná počátkem července a přitahuje ročně kolem třiceti tisíc poutníků, a uslyšel tuto píseň z úst tisíců shromážděných u majestátní baziliky, hluboce mne to dojalo. Začal jsem se zajímat o jejího autora, který má na svědomí vícero duchovních písňových textů.

2. Vzpomínka Jarmily Jánské, účastnice velehradské pouti v roce 1985, na píseň *Bože, cos ráčil*: „V roce 1985 se od úst k ústům rozneslo, že velehradská pouť má být odpovědí na výsměch soudruhů kardinálu Tomáškovi, že je ‚generál bez vojska‘. Takové množství lidí, které se tam tehdy sešlo, jsem ve svém životě neviděla. Lidé seděli i na stromech, na vnějších pilířích kostela. Zaskočení soudruzi se snažili zachránit situaci tím, že pouť vydávali za ‚mírové shromáždění k počtě zakladatelů naší kultury‘. Když nás z pódia oslovil ministr Klusák jako účastníky ‚mírového shromáždění‘, byl překřičen mohutným unisono ‚poutí‘, když jmenoval Konstantina a Metoděje, byl doplněn ze statisíců hrdel slovem ‚svaté‘, kdykoliv se zmínil o ‚zakladatelích naší kultury‘, zaznělo ‚věrozvěstech‘. Nakonec svůj projev nedokončil a opustil pódium. Že mezi námi byli také agenti StB, jsme poznávali podle zbrusu nových kancionálů v rukou některých ‚poutníků‘, kteří se v nich evidentně nevyznali, když hledali zpívanou píseň ‚Bože, cos ráčil‘. Ti praví poutníci ji zpívali většinou z paměti – včetně sloky, která v novějších vydáních zpěvníku nebyla. [...] Myslím, že tato pouť velice posílila víru všech přítomných a byla pro všechny i lidským povzbuzením.“ Srov. „Velehrad - místo, na které se nezapomíná.“ *Katolický týdeník* [online] 2005/27 Cyrilometodějské dvojčíslo [cit. 13. 10. 2019]. Dostupné z: <http://www.katyd.cz/domaci/velehrad---misto-na-ktere-se-nezapomina.html?fbclid=IwAR1ZUSRC1eVxGR9uTuXH_k95L9_wjr7FTSMlQfHZW_LK9s9UTBIX9_zCTk0>.

Chudý student a zanícený buditel

Základní životopisná data o našem básníkovi podal jeho synovec Bohumil v knize *Monsignore Vladimír Šťastný (Ze života a paměti kněze-buditele)*, která vyšla roku 1936 a je hlavním zdrojem informací o této zajímavé osobnosti. Vladimír Šťastný se narodil 17. března 1841 v Rudíkově, v rodině učitele Františka Šťastného. I přes velmi skrovné poměry se otec rozhodl nechat syna studovat na gymnáziu – po roce studia v Jihlavě se mu podařilo umístit jej do 2. třídy německého gymnázia v Brně. Tam se Vladimír stal zároveň chovancem biskupského semináře, což bylo důležité z hmotného hlediska. Pro rodinu nebylo jistě jednoduché mít chlapce na studiích, což si můžeme představit ze znění otcova dopisu z 12. října 1857: „*Psaní od Tebe jsem dostal a byl bych Ti hned odepsal, ale pro ustavičný déšť žádný do Třebíče nemůže. Posílám Ti dle možnosti 10 fl. [pozn: florin = zlatka] na knihy; budeš-li potřebovatí víc, piš hned, dokavád' je nevydám. Zelenárka [sic!] pojedje tento týden do Brna, tak Tobě pošleme chléb a trochu zimních hrušek. Měj se dobře a brzy nás dopisem potěš! Tvůj upřímný otec Frant. Šťastný.*“ (Šťastný 1936: 30)

Otec však v posledním ročníku synových gymnaziálních studií v relativně mladém věku zemřel, čímž byla předurčena i další nelehká studijní dráha studenta bohosloví. Ten byl však houževnatý a vytrvalý. Střídmost a laskavý vztah k chudým byly po celý život jedním ze základních rysů jeho povahy. V pozdějších letech byl znám jako podporovatel nemajetných studentů a mnozí tento jeho povahový rys i zneužívali. Na jedné straně přísný učitel v sušilovském duchu, na straně druhé neobyčejně laskavý člověk. Významný moravský dialektolog a folklorista František Bartoš mu jednou řekl: „Vy můžete býti tvrdším, ale měkčím už ne!“ (Šťastný 1936: 113)

Na gymnáziu potkal Vladimír Šťastný jednoho ze svých životních vzorů a přátel, vlastence, literáta a obrozeneckého vzdělance Matěje Procházku (1811–1889), který byl mimo jiné redaktorem časopisu *Hlas jednoty katolické*. Při studiu bohosloví byl pak jeho profesorem a dalším životním vzorem Procházkův

velký přítel, kněz, básník, teolog a sběratel lidových písní František Sušil (1804– 1868).

V prvním ročníku kněžského alumnátu v Brně se projevil Šťastného činorodost a vlastenecký zápal. Se spolužákem vydávali ručně psaný časopis *Jaro*, jehož heslo znělo: „Svorností malé věci rostou.“ Étos soudržnosti a společného díla pro lid, pro národ, pro společnost prosvěcoval Šťastného činnost celoživotně. Kromě osvětově laděných textů se v prvním čísle časopisu *Jaro* objevily také první Šťastného básnické pokusy s mariánskou tematikou, které v roce 1869 vydal ve sbírce *Kvítí májové*. Básnických sbírek pak vydal ještě několik. Používal podle svého místa původu pseudonym Josef Ruda. Ze sbírky *Kvítí májové* pochází báseň „Jitro“, z níž ukázka přibližuje charakter Šťastného rané tvorby:

*Ajta, vstalo slunce z chmurné noci,
v různém skvostu jása svět mu vsíříc.
Proctly lesy kouzedlnou mocí
a v nich slyšet pěvců na tisíc.*

*Vzešlo slunce – Morava již vstává,
velehradské zvony hlaholí;
v chrámech zpěv a Hospodina sláva
k vrchům donáší se z údolí.*

*Jen se nes, ty písni milovděká,
jménem Apoštolů Moravou,
pěj, že vlasti pole – práce čeká,
ať k ní všichni svorně povstanou.*

(Šťastný 1869: 44)

Šťastného básně, podobně jako tvorba jeho učitele Františka Sušila, v sobě nesly často apelativní náboj, snažily se o pozitivní vnímání a směřování duchovních skutečností. Na rozdíl od Sušilových veršů, zatížených obtížně srozumitelnými novotvory, byly ale Šťastného básně lidovější a srozumitelnější. Napsal také řadu básní příležitostných – například k úmrtí významných osobností kulturního a náboženského života.

Časopis *Obzor* a jeho okruh

Šťastného tvorba publicistická i literární byla spjata především s redigováním a vydáváním brněnského časopisu *Obzor*, který soustřeďoval okruh významných moravských autorů, např. již zmíněného dialektologa, národopisce a pedagoga Františka Bartoše, zemského archiváře Vincence Brandla, spisovatele Jana Herbena nebo Gabrielu Preissovou. Probíhaly tu i půtky s pražskými literárními listy o kvalitu a zaměření literární tvorby, které odhalovaly rozdíl v pojetí kultury i duchovna obou rozdílných prostorů, jenž tu více, tu méně pocítujeme dodnes. Tehdy v *Obzoru* stáli na jedné straně mladí, nadšení moravští kněží proti „zralejším“, ale hlavně pesimističtějším pražským literátům. Pesimismus a materialismus některých autorů vnímali mladí moravští tvůrci z okruhu kolem konzervativně-katolického *Obzoru* doslova jako toxický. Stejně tak se jim přičila tendence vzhlížet k cizím vzorům. Nechme promluvit britké verše samotného Šťastného:

*Ó, jací jste to chudáci,
vy pessimisti mladí,
jste jak ti poutní mrzáci,
jež před chrámem se řadí.*

...

*Zdali vyplatí se vlasti sloužit?
ptá se mnohá hlava obezřetná.
„Duchům velkým, po velkém jest toužit,
naše vlast jest malá, nemajetná!“*

(cit. dle Šťastný 1936: 62)

Vraťme se ale k Šťastného podílu na tvorbě duchovních písní. Napsal řadu textů s mariánskou a poutní tematikou, z nichž dva se uchovaly v katolickém kancionálu do dnešních dnů – velehradský hymnus *Bože, cos ráčil* a na stejný nápěv zpívaná mariánská píseň *Zdrávas Maria! Anděl Páně z nebe* (jednotný kancionál č. 817). Šťastný se věnoval také redigování písňových textů, aby co nejvíce odpovídaly zpěvním potřebám při náboženských příležitostech – to znamená, aby byly formálně stylisticky správně vedeny a přístupny

k porozumění pro průměrného uživatele. Ukázkou této činnosti je jeho důkladná redakce *Poutní knihy*, sbírky 275 poutních písní, kterou vydalo v roce 1893 nakladatelství Dědictví sv. Cyrila a Methoda.

Šťastného tvorba básnická i textařská jistě nepatří k trvalým uměleckým vrcholům moravské literatury. Literární historik Miloslav Hýsek jej v obsažné monografii *Literární Morava* označil za literárního dělníka, který se naučil psát slušné verše (Hýsek 1911: 238), ale celkově je k jeho umělecké a redaktorské činnosti značně kritický (podobně jako v případě Františka Sušila) a akcentuje jeho náboženský zápal a konzervatismus proti menšímu talentu uměleckému. Přesto se Šťastného činnost promítla do každodenní duchovní praxe tehdejších věřících a její stopu pocítujeme dodnes např. právě „životem“ velehradského hymnu *Bože, cos ráčil*. A to přes modernizační tendence v současném repertoáru duchovních a liturgických písní.³

Jistě mnohý čtenář zaznamenal polemiky o tématech „kytary při mši – ano, či ne“, „rock nebo folk v kostele“ nebo o tom, jak přijímat velký vliv amerických spirituálů a tak dále. Někteří jdou dokonce tak daleko, že tvrdí, že by kodifikované kancionály měly být zrušeny. Tyto snahy dokládají značnou emancipaci ducha jednotlivce v posledních desetiletích v porovnání se situací do II. vatikánského koncilu (1962–1965), kdy při tvorbě duchovní hudby vládla přísná institucionální pravidla (kodifikovaná v dokumentu papeže Pia X. *Moto proprio* z roku 1903 o posvátné hudbě). Podle nich má duchovní hudební tvorba i interpretace splňovat tři základní kritéria: ctít posvátnost, být umělecká a všeobecná (tedy přístupná všem). Výslovně se v oněch předpisech mluví o tom, že posvátná hudba, tedy i duchovní píseň, by se měla vyvarovat teatrálnosti a zábavnosti. Měla by zkrátka potlačit veškerou snahu odvádějící pozornost

3. K tomu srov. Balík, Jan 2016: *Výběr hudby k bohoslužbám / Směrnice České biskupské konference pro používání liturgické hudby při bohoslužbách, zvláště ve vztahu k mládeži*. [Praha]: Česká biskupská konference, Sekce pro mládež.

od kontemplativního charakteru duchovních obřadů. Toto pojetí také důsledně ctil i Vladimír Šťastný, který jinak měl pro hudbu jako celek velké porozumění.

Vztah k hudbě a Leoši Janáčkovi

V této souvislosti uvedme, že Šťastného dobrým přítelem byl kněz a skladatel Pavel Křížkovský a především pak mladý Leoš Janáček, který u něj na návštěvách hrával na klavír. Janáček si cenil Šťastného jako básníka a neváhal zkomponovat na jeho text nápěv k *Písni Jednoty svatojosefské* (Šťastný 1936: 134–137). Dokonce se básník Šťastný mihne i v Janáčkově fejetonu *U Harabiša*, který je strhujícím líčením lidové zábavy na Lašsku, a ve fejetonu *Moje Laško*.⁴ Z prvního textu pochází tento úryvek: „*Stojíme u dveří. Míhání pohybů, lepkavé v potu tváře, křik, výskot, hudců tónový vztek: bylo to jako obraz, nalepený na průzračné šedi. Ustrnulý zrak básníkův, P. Vlad. Šťastného, a můj dychtivý sledoval var lašských tanců.*“

Je zajímavé, že laskavý, ale víceméně konzervativní stárnoucí kněz si cenil Janáčkových tvůrčích výbojů, které ne vždy lehce docházely úspěchu u kritické veřejnosti. Šťastný psal (pod značkou R.) o premiéře opery *Její pastorkyňa* (21. ledna 1904 v Brně) v *Obzoru* takto: „*Každá nová, zdravá idea zasluhuje, aby s účastí všeobecnou byla přijata, neboť ji čekají mnohé ještě boje a zápasy, než jí bude dáno zvítěziti úplně. A idea Janáčкова je skutečně nová a zdravá. Kdo zná ukázky ze studií skladatelových o hudbě lidové řeči, zná již i základ její. [...] Nelze upříti, že první poslech je dosti namáhavý a také hudba není snadná, což snad bude rychlému zdomácnění závadou. Ale nový princip pro **hudební drama**, jak i Janáček svou skladbu jmenuje, jest tu, poroste, bude zápasiti a zvítězí...*“ (Šťastný 1904) Připomeňme, že v pražském Národním divadle se *Její pastorkyňa* prosadila až v roce 1916.

4. Janáček, Leoš 1924: *U Harabiša*. *Lidové noviny* 32, č. 601, 30. 11; týž 1928: *Moje Laško*. *Lidové noviny* 36, č. 269, 27. 5. Nově Janáček, Leoš 2003: *Literární dílo (1875–1928)*. *Fejetony, studie, kritiky, recenze, glosy, přednášky, proslovy, sylaby a skici*. Řada I / Svazek 1-1. Eds. Theodora Straková a Eva Drlíková. Brno: Editio Janáček, s. 550 a 623–624.

Brněnský dovětek

Básníkův osud a jeho dnešní pozice je veskrze symbolickým zrcadlem naší současné duchovní situace. Šťastný stál po dlouhá léta v čele Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, významné moravské nakladatelské instituce, která se zaobírala i dalšími činnostmi – zakupovala a udržovala např. na brněnském Ústředním hřbitově místa pro zasloužilé kněží. Takto zachovala pro veřejnost viditelně vzpomínku na přátele a moravské vlastence Františka Sušila a Matěje Procházku, jejichž ostatky uložila v jednom pěkném hrobě.

P. Vladimír Šťastný je veden jako důležitá osobnost v *Internetové encyklopedii dějin Brna* i v seznamu významných osobností pohřbených na brněnském Ústředním hřbitově.⁵ Mimo všechnu svou další záslužnou činnost ukládal do hrobu i ostatky Antonína Vaška, otce básníka Petra Bezruče, a snad vůbec prvního odvážného veřejného kritika pravosti rukopisů královédvorského a zelenohorského. A jak vypadá Šťastného hrob na brněnském Ústředním hřbitově? Symbolický obraz pozemské vděčnosti i pomíjivosti (viz obrázek). Naštěstí Vladimír Šťastný žije dál ve svých písničkách a dlužno říci, že na základě podnětů od veřejnosti se nedávno brněnský magistrát spolu s vedením Ústředního hřbitova rozhodl systémově řešit zanedbanou síť hrobů významných osobností.

5. „P. Vladimír Šťastný.“ *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online] [cit. 14. 10. 2019]. Dostupné z: <https://encyklopedie.bma.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=15601>; „Ústřední hřbitov města Brna.“ *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online] [cit. 14. 10. 2019]. <https://encyklopedie.bma.cz/home-mmb/?acc=profil_domu&load=318>.

*Hrob Vladimíra Štastného
na brněnském Ústředním hřbitově.
Foto Jiří Plocek 2019*

Literatura:

- BALÍK, Jan 2016: *Výběr hudby k bohoslužbám / Směrnice České biskupské konference pro používání liturgické hudby při bohoslužbách, zvláště ve vztahu k mládeži*. [Praha]: Česká biskupská konference, Sekce pro mládež.
- HÝSEK, Miloslav 1911: *Literární Morava v letech 1849–1885*. Praha: Vydavatelské družstvo Moravsko-slezské revue.
- JANÁČEK, Leoš 2003: *Literární dílo (1875–1928). Fejetony, studie, kritiky, recenze, glosy, přednášky, proslovy, sylaby a skici*. Řada I / Svazek 1-1. Eds. Theodora Straková a Eva Drlíková. Brno: Editio Janáček.
- Kancionál, společný zpěvník českých a moravských diecézí*. Vydání pro arcidiecézi olomouckou a diecézi ostravsko-opavskou. 2013. Praha: Katolický týdeník s.r.o.
- ŠTASTNÝ, Bohumil 1936: *Monsignore Vladimír Štastný. Ze života a pamětí kněze-buditele*. Brno: Občanská tiskárna.
- ŠTASTNÝ, Vladimír 1869: *Kvítí májové*. Brno: Nákladem výboru pro pomník Sušilův.
- ŠTASTNÝ, Vladimír 1904: *Její Pastorkyňa. Obzor, list pro poučení a zábavu* 27, č. 4, 20. 2., s. 63.

Internetové zdroje:

HAMŠÍKOVÁ, Jaroslava 2003: „Velehradská pouť 1985“. *Getsemany* [online] [15. 7. 2019]. Dostupné z: <https://www.getsemany.cz/node/504#_ftnref14>.
„Velehrad-místo,nakterésenezapomíná.“ *Katolický týdeník* [online] 2005/27 Cyrilometodějské dvojčíslo [cit. 13. 10. 2019]. Dostupné z: <http://www.katyd.cz/domaci/velehrad--misto-na-ktere-se-nezapomina.html?fbclid=IwAR1ZUSRC1eVxGR9uTuXH_k95L9_wjr7FTSMIQfHZW_LK9s9UTBIX9_zCTk0>.

Vladimír Šťastný: the Forgotten Author of the Unofficial Hymn of Velehrad and Other Sacred Songs

Moravian priest and poet Vladimír Šťastný (1841–1910) is remembered nowadays mostly for his sacred song *Bože, cos ráčil* (God, What Have You Said). Šťastný is the author of the text, which was put to a melody of Polish origin. The song is part of an approved Czech Catholic hymnbook and is sung both during Mass and at the biggest pilgrimage in Moravia, which takes place in Velehrad on the commemorative day (July 5) of Slavonic missionaries Cyril and Methodius. As a young patriotic priest, Šťastný ranked among the most important figures of culture and religion in the social life of Moravia in the second half of the 19th century. He became a teacher at the first Slavonic grammar school in Brno, and an editor and publisher of *Obzor*, a conservative Catholic magazine. He published several volumes of poetry, wrote lyrics to numerous religious songs, and worked as an editor for the needs of the general public. His friends included collector of folk songs and dialectologist František Bartoš, music composer Pavel Křížkovský, land archivist Vincenc Brandl, and the young music composer Leoš Janáček, for whom Šťastný predicted a novelty role in the development of artificial music already at the beginning of the 20th century.

Key words: Sacred song; the development of religious singing; religion in totalitarian Czechoslovakia; Velehrad pilgrimage; patriotic priests in Moravia; Vladimír Šťastný.